

Izdaja
uprava „Slov. narod.
gledališča“.

Ureja
dr. Pavel Strmšek
v Mariboru.

ZRNJE

Štev. 7.

Mariborski kulturni vestnik.

4. XII. 1920.

Jan Baukart:

Šotor sanj.

Nad mano se boči šotor jesenski
iz vinike tankih, voljkih vitic,
s škrlatom žarečim ustien kipečih
z rdečico blede pobožnih devic.

Tu duša si moja zdaj šotor postavlja,
rdeč, iz skrivnostno cvetočih sanj,
molčeči smisel njihov razglablja
dremotno vso noč, visoki ves dan.

In seli se duša s šotorom rdečim
na gore, iz doline, na širne ravni,
brez dela veselega, mračnih skrbi,
brez črede koristne: beduin svojih dni.

Ivan Cankar

rojen 10. maja 1876. umrl 11. decembra 1918.

Dramatsko pesništvo.

O dramatskih snoveh.

Dramatski pesnik je oprezen pri izbiranju snovi za svoje delo. Vsak predmet ni prikladen za obdelovanje, vsak dogodek v življenju se mu ne zdi vreden za snov drame.

1. Dramatska snov mora biti zanimiva, važna, vredna pesnitve.

Krivo je mnenje, da je dejanje*važno in imenitno le tedaj, ako se vrši v krogu odličnih oseb, slavnih kraljev in silnih junakov svetovnega glasu. Vnanji blesk in sijaj in slava oseb ni glavna stvar. Mnogo važnejša je notranja vrednost in zanimivost dejanja. V življenju preprostih ljudi in stanov se dogaja tudi mnogo važnega in zanimivega. Dogodki v življenju vseh stanov — višjih, srednjih in nižjih slojev — so često dovolj imenitni in vredni pesnitve.

Današnja dramatska umetnost črpa snovi iz naših družabnih dogodkov, sporov in spletk. Glavni vir ji je občansko življenje. Tega vira nekdanji grški tragediki niso poznali in celo največji angleški dramatik Shakespeare večinoma ni zajemal iz njega. Podobno preobrazbo snovi opazamo tudi v romanu, kjer stopajo na mesto nekdanjih, izključno kraljevskih in viteških glavnih oseb meščanski, delavski in kmetski ljudje. Kakor modernemu romanu nobena človeška usoda ne sme biti tuja, tako imajo tudi dramatski pesniki halogo, da se ozirajo na vesele in bolestne dogodke v življenju vseh slojev brez stanovskih in drugih razlik.

Z važnostjo vsebine in z vzvišenim značajem dramatske poezije morajo biti v nekakem soglasju tudi imena oseb. Stritar je opozarjal, kako neprikladna so v nekaterih dramah vsakdanja imena in da bi nikakor ne kazalo prekrstiti Romea in Julije v slovenskega Boštjana in v Uršo. Leta 1903, so slišali v Ljubljani pri predstavi Device Orleanske še „Nežo“ na prestolu, a občinstvo je imelo instinkta dovolj, da se je posmechovalo, nakar je Neža izginila iz drame.

Stritar je priporočal za vzvišeno poezijo stara narodna slovanska imena namesto običajnih svetopisemskih, nakar se je zapletel v polemiko z „Rimskim Katolikom“ (I. 248).

2. Dramatska snov mora biti verjetna, naravna.

V pravljici radi poslušamo neverjetne čudeže, v baladi radi sledimo nenaravnim dogodkom, ko posegajo neumljive, nadnaravne sile v tok človeškega delovanja, — toda v drami zahtevamo prave podobe življenja, vsaj možnost in verjetnost dejanja, t. j. da smo prepričani, da se vse, kar se vrši pred nami na odru, zares lahko vrši v ravno taki ali podobni obliki v življenju. Dasi nam dramatski pesnik ne ponavlja navadnih priprostih slik iz

* Dejanje, grški po Aristotelu *mythos*, latinski *fabula*, nemški *Handlung*.

vsakdanjega sveta, vendar nam kaže prave ljudi in nam slika, resnične značaje. Gledalci se čutimo sicer v nekem novem svetu, kajti teh ljudi in dejanj, ki jih gledamo v drami, še menda nismo videli v istih oblikah, čutimo pa, da žive v drami pred nami pravi, naravni ljudje iz mesa, krvi, kosti in duha, tako resnični ljudje kakršni smo sami. Slabi, ponesrečeni, skovani so dramatski spisi, v katerih nastopajo ljudje, kakršnih nima realni svet, kar opazamo često v dramah s kmetskimi značaji. Motijo se pisatelji, ki nas vodijo s svojimi prizori v slovensko vas in nam ponujajo samo nekaj pristnih prislovic, kletvic, noš in vraž, ako menijo, da jih je štetje vsled takih umotvorov v imenik priznanih dramatikov. Treba je še nekaj drugega, bistvenega za dobro dramo: treba je temeljito poznati mišljenje in čustvovanje ljudi. Dramatiku je nujno potrebna dušeslovna dobra izobrazba, razen tega pa mu mora služiti instinkt in dar opazovanja, ki mu pomagata prodirati v tajno življenje, ki se vrši z neomajno lastno doslednostjo v glavi in srcu naših ljudi.

Vse, kar se godi na odru, nam je umljivo in se nam zdi upravičeno. Vse dejanje je dobro zasnovano in se razvija povsem naravno, nekako samo iz sebe, v soglasju z značaji oseb. Jasni motivi povzročajo razvoj vsakega poedinega prizora, nič nam ni nejasnega. Dobra drama ne pozna nikakega slučaja in se brani neverjetnih obratov. Nobena nadnaravna ali trajna sila nima prava mešati se med osebe na odru in nikdar ne sme takozvana usoda določevati v naprej smeri razvoja. Neodpušljiv pogrešek nosijo na sebi one žaloigre, v katerih vlada ideja, da je sreča ali nesreča človeku sojena od rojstva („fatum“) in da je nemogoče izogniti se določeni usodi. „Usodna žaloigra“ nasprotuje glavni zahtevi glede snovi, ker se mora njena glavna oseba brezuspešno boriti z usodo, s prokletstvom ali pa z nepojmljivo voljo neke nadčloveške sile. Tako dejanje se je zdelo že Orkom nenaravno, kadar so n. pr. spustili nenadoma na oder po posebni tehnični napravi (po „stroju“) kakega boga ali velikana, ki je posegel s svojo močjo med osebe in nagloma razvozlal zapleteno dejanje ter končal vse spore po svoji višji neumljivi volji.*

3. Dramatska snov mora imeti še tretjo značilno lastnost, — da je tragična. Nikakor ni dovolj, ako je dejanje drame zanimivo in tako naravno, da mu sicer verjamemo, pri tem pa ostajamo hladni, kakor bi nas ne bilo skrb za srečo ali nesrečo oseb na odru. Dejanje mora vplivati na nas, navdajati nas mora s sočutjem, z bojznijo, pretresati nam mora dušo. S trpečimi osebami sočustvujemo, bojimo se zanje, plašno se dotikamo neprijetne misli, kaj bi bilo z nami, ako bi se nahajali v istem težkem položaju.

Strahoma sledimo glavni osebi, ko vidno hiti v pogubo in se pogreza vedno globlje v nesrečo. Ne more pa nas ganiti njena

* Taki višji sili pravijo „deus ex machina“ (bog iz stroja). Primer: Heraklej v „Filoktetu“. Dandanes zavemo „deus ex machina“ vsak nemotiviran obrat v žaloigri in zlasti v veseligr, kadar se nam razvozla zapleteno dejanje vsled nepricakovanih nemotiviranih dogodkov.

usoda, ako si je glavna oseba zakrivila sama svojo pogubo, če je n. pr. lahkomišelná, preslabotná ali zločestá. Glavna krivda je v njenem značaju, njenem močnem stremljenju, s katerim je dospela v nepremostljiv spor z nasprotnimi močmi, s svetom, z raznimi okolščinami. V tem je tragika.

Tem zahtevam naj ugotovi dramatik glede snovi, ki jo izbira iz dogodkov našega velikega sveta, iz stare in nove zgodovine, iz pesništva, verskega in družabnega življenja, iz svoje fantazije (zgodovinske drame, verske, meščanske, vaške i. t. d.). Pesnika pa ne more nihče vezati, da bi moral natančno in zvesto slediti svojemu viru, najmanj pri tujih ali zgodovinskih snoveh. Pesnik pojmuje snov po svoje in jo oživlja z zakladi svoje fantazije. Pesnik obdeluje snovi vsekakor drugače nego n. pr. zgodovinar. Zgodovinar nam ne poroča ničesar o tem, kaj je vrelo po možganih Matiji Gubcu, ko se je bližal po nesrečnem koncu kmetškega upora razžarjenemu prestolu, pesnik pa čuti globlje z njim in z njim so gledalci v gledišču tesneje združeni nego čitatelji s poročevalcem — zgodovinarjem.

Dr. Ivan Lah:

Zgodovinsko ozadje „Noči na Hmeljniku“.

Leta 1809. je prišlo do odločilne vojne med Napoleonom in Avstrijo. Avstrija ni mogla pozabiti svojega poraza l. 1805. pri Slavkovem in se je po tistem pripravljala na vojno. Napoleon je vse to dobro vedel. Na Dunaju so se posebno zanašali na t. zv. narodno brambo in na „črno vojsko“, češ da bo narod sam branil državo pred francoskimi jakobinci. Zato so se začele povsod organizirati brambovske čete in pesniki so peli bojevite in navdušene pesmi. Tako je prišla pomlad l. 1809. Vojna se je začela na severu ob Donavi in na jugu v Italiji. Na severu je vodil Francoze sam Napoleon, ki je kmalu zagnal Avstrijce nazaj in se bližal Dunaju. V bitki pri Aspernu in pozneje pri Wagramu je potolkel Avstrijce, prestopil je Donavo, zasedel je Dunaj in se je nastanil v cesarskem Schönbrunnu; ostanki avstr. vojske so se umaknili na Ogersko, cesar je moral podpisati premirje. Na jugu je vodil Avstrijce nadvojvoda Johann, ki je bil povsod tepen; francoska vojska je zmagala na Soči, dne 20. maja je zasedla Ljubljano in podila Avstrijce naprej čez Štajersko proti ogerski meji. Toda Francozi niso imeli dovolj armade, da bi bili vsa tudi manjša mesta dobro zasedli. Tako so n. pr. imeli svojo posadko v Ljubljani, niso pa takoj zasedli Novega Mesta. Tam je major de Montet zbral nekaj vojakov in je z njimi na sv. Petra dan napadel Ljubljano in jo tudi zavzel: pregnali so ga šele francoski oddelki, ki so prišli z Gorenjskega. De Montet se je še nekaj časa držal na Golovcu; ker ozadje ni bilo zavarovano, je moral oditi in Francozi so meseca avgusta zasedli Novo Mesto. Med tem

Šo novi gospodarji Kranjski deželi naložili vojno odškodnino 18 milijonov frankov. Ljudstvo, ki je bilo že prej nahujskano in se je deloma res odzvalo cesarskemu ukazu, da naj se zbira v „črno vojsko“, če pridejo Francozi, ni hotelo plačevati vojne odškodnine in se je začelo upirati. Francozi so v posamezne vasi poslali akviziterje t. j. vojake, ki so bivali v hišah, dokler ni vas plačala, kar ji je bilo naloženo. To je ljudi še bolj razdražilo, posebno, ker je bilo šele premirje in mir še ni bil definitivno podpisan. Meseca oktobra se je začelo posebno močno uporno gibanje na Dolenjskem, na zadnje je prišlo do napada na Novo Mesto dne 17. oktobra. Zvečer so bili kmetje zbrani v gozdih okoli mesta — zjutraj so v megli začeli napad — „spočetka so imeli uspeh — potem pa so Francozi dobili dva topova in kmečka vojska je bila razgnana. Zvečer so uporne kmete, ki so jih polovili, ob Krki postrelili.

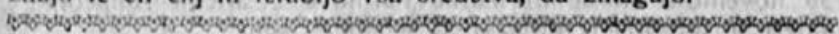
Na predvečer tega dogodka je zapustila neka francoska patrolja mesto in je padla v roke kmečkim upornikom, ki so jo odpeljali na Hmeljnik. O tem poroča Vrhovec v „Zgodovini Novega Mesta.“ Kaj se je z njo zgodilo, ni znano. — Tu se začne naša igra. Večer: Gospa Hmeljniška prosi svojega ljubimca, Evgena, naj se ne vtika v kmetški boj. Ona ve, da Evgen hujška kmete na upor. Evgen ji ugovarja. On ljubi domovino in veruje v njeno zmago. On sam je bil med brambovci in ve, da je vse dobro pripravljeno za jutrišnji napad. Med tem pride pred grad francoska straža. Gospa se ustraši. Poveljnik straže, energičen Francoz, major De Gardus, mož napoleonske narave, pride k gospej. On ne sluti ničesar. Napravil ji je poset, ker jo je videl, ko se je večkrat peljala skozi mesto. Ona pa ga hoče opozoriti na nevarnost, ki mu preti. De Gardus takoj spozna, da v gradu ni vse čisto, in odide. Med tem se vrne gospod Hmeljniški, ki ga tudi vznemirja ta poset. On sicer ni v zvezi s kmeti, a podpira skrivaj vstajo. Sumi tudi, da ljubi njegova gospa Evgena, zato bi mu bilo ljubo, da bi Evgen stal v ospredju boja, tako bi se ga znebil. Danes je pojedina ker je jutri gospejin god (Hedvika). Gostje prihajajo. Noč: V gradu se vrši gostija. Gostje napijajo gospej. Družina dela podoknico. Naenkrat pa se začuje krik na dvorišču. Kmetje so pripeljali majorja De Gardusa in njegovo spremstvo, ki so ga vjeli. Splošna zmešnjava. Hmeljniški sprejme De Gardusa kot gosta: oprezno igra svojo vlogo za vsak slučaj. Zapre majorja in tovariša v sosednjo sobo. Družba odide, luč ugásne. Toda gospa je hotela rešiti grad vsake sumnje in obišče po noči De Gardusa. De Gardus je zvit in začne igrati zaljubljenca, da bi od nje izvedel skrivnost, tudi ona koketira, da bi ga pridobila zase. On se bori za zmago — ona za ljubezen: rada bi rešila Evgena. On ji obljubi rešitev, če pošlje kakega človeka v mesto, da opozori poveljnika na nevarnost. Ona to obljubi, ker skuša s tem rešiti vse. On jo hoče pridobiti zase, misli,

Hmeljnik je eden najlepših gradov v okolici Nov. Mesta. Stoji sredi vinogradov na visokem griču poldrugo uro od mesta.

da je vanj zaljubljena, in jo objame. Tu plane v sobo Evgen in zakriči: Izdajalstvo. Majorja ukaže odpeljati v spodnjo klet — ona mu dokazuje, da je hotela rešiti njega — on ji ne veruje in odhiti v noč k kmečki vojski.

Jutro: Gospod Hmeljniški zjutraj čaka poročila o boju. Pride Evgen in pove, da je vse izgubljeno. Stari lisjak takoj spozna, da je Evgen v nevarnosti in ves grad ž njim. Evgen zahteva, da je treba majorja in njegovo stražo postreliti. Nihče ne bo vedel kam so izginili, (lahko bi jih ubili kmetje) in grad bo brez sumnje. Hmeljniški pa nima odločnosti. Da poklicati majorja in mu pove, da je prost. Major takoj razume položaj. Zahteva svojo stražo. Hmeljniški jo da privedi. „Sedaj ste moji ujetniki“ pravi De Gardus. Hmeljniški skuša odvrniti vso krivdo na Evgena, Evgen hoče pokazati dvojno igró Hmeljniškega. De Gardus vidi, da so v njegovih rokah. „Ustrelite ga!“ veli straži kazoč na Evgena. Gospa prosi milosti. „Pot do zmage gre preko src“ pravi De Gardus, zmagovalec ker je šel brezobzirno svojo pot do zmage.

Dasi je bila igra pisano že l. 1912., bo imela tudi za naš čas svoj pomen, ker kaže naše slabosti v boju za domovino in na drugi strani odločnost onih, ki zmagujejo nad nami, ker poznajo le en cilj in izrabijo vsa sredstva, da zmagajo.

K K besedilu Parmovih „Amaconk“.

Besedilo V. Parmovih „Caričinih Amaconk“, ki ga je napisal A. D. Borum, ima zgodovinsko ozadje. Vzpodbudo k temu delu je dal avtorju neki feljton iz l. 1890., kjer G. Jesipow na podlagi raziskavanj v petrograjskem dvornem arhivu poroča, da se je v prvih mesecih leta 1787, torej tedaj, ko je carica Katarina v spremstvu avstr. cesarja Jožefa II. posetila Vlaško in Krim, na Potemkinovo povelje stvorila 100 žen in deklet obsegajoča amaconska legija, ki je vladarskemu paru v vasi Kajduk blizu Baklave priredila sprejem in mu služila v spremstvo. Za ustanovitev te garde se je največ trudila njena poveljnica, gospa Helena Ivanovna, vdova po kapitanu Zurandovu, nekoliko ekscentrična dama, ki se je pozneje zopet poročila z drž. svetnikom Židanskim iz Limferopola in naposled vsled starosti oslepela umrla v svojem 100. letu. — Legija amaconk je s svojimi pestrimi uniformami, še bolj pa z odločnim nastopom tako ugajala cesarju Jožefu II., da je poveljnico Heleno pred fronto njene legije iskreno poljubil.

Na osnovi tega poročila je torej avtor zasnoval libreto opere. Glavna junakinja je Helena Zurandova, od sovraštva do možkih prevzeta in po ženski emancipaciji stremeča dama, ki hoče tudi svojo amaconsko legijo vzgojiti po lastnih principih.

*) Amaconke imenuje starogrška pravljica ženski narod, ki med seboj ni trpel možkih in je slovel po svoji bojevitosti.

— Njej nasprotuje Fedor Židanski; tudi zgodovinska oseba, dvorjanik, vzgojen v čestih donjuanskih doživljajih, ki se je zaklel, da si pridobi ljubezen Helene, preziralke mož. Slučaj mu omogoči, da preoblečen v kmetico stopi v amaconsko legijo; eksperiment se mu sicer posreči, toda tudi njega, ki je žensko ljubezen poznal doslej le z lahke strani, prevzame na mah intenzivno čustvo do Helene, — kar pa končno dovede do združitve obeh dveh. — Vse ostale osebe služijo z bujnimi uniformami in slikovitimi kostumi le v spolnritev pestrosti dejanja, ki se vrši l. 1786. v južni Besarabiji in na Krimu.

Poleg prijetne zabavnosti vsebuje snov te operete nalahno satiro na žensko emancipacijo. — A. D. Borum je napisal besedilo v nemškem jeziku.

Iz pisarne slov. nar. gledališča. Zadnje dni imamo v našem gledališču večji del slovenski repertoar. V četrtek, 25. novembra se je igralo Cankarjevo „Pohujšanje v dolini šentflorjanski“ in je čisti prebitek te predstave namenjen za spomenik „Borštnika in Verovška“, katerega postavijo v Ljubljani. Blag namen sicer ni dobil kaj posebnega odziva in zanimanja pri mariborskem občinstvu, zato ni bila predstava posebno obiskana. V torek, 30. novembra so se uprizorile Parmove „Caričine Amaconke“, katere je dirigiral iz prijaznosti skladatelj sam.

V sredo, 1. decembra so priredili slovenski visokošolci iz Maribora dva matineja z govorom, deklamacijami, pevskimi točkami in živimi slikami, za šolsko deo, ki je bila vstopnine prosta, v proslavo druge obletnice ujedinenja naše države. Zvečer je pa gledališče dalo slavnostno predstavo, pri kateri je svirala vojaška div. godba Peštovo rapsodijo „Jugoslavijo“ g. prof. Josip Ribarič je govoril slavnostni govor, nakar je sledila uprizoritev izvirna noviteta Dr. Ivana Laha „Noč na Hmeljniku“. — Pripravlja se Ibsenova „Heda Gabler“, Blodekova opera v enem dejanju „V vodnjaku“ ter Suppe-jeva „Lepa Galatea“.

V nedeljo in ponedeljek priredi ruska operetna družba „Chat noir“ poslednji dve predstavi; in sicer ponovi v nedeljo popoldne opereto „Svečenico ognja“, v ponedeljek zvečer pa uprizori Nelsonovo opereto „Kralj se veseli“ ali „Romeo in Julija“.

Vest uredništva: Nameravali smo izdati za 1. december posebno številko „Zrnja“; a v tiskarni niso mogli radi napeljave falske elektrike dela dovršiti. Tako smo pa razvrstili gradivo na prihodnje številke. V štev. 8. izdamo sliko in životopis pisatelja nove igre „Noč na Hmeljniku“ g. dr. I. Laha.

Vest upravnštva: Vse one, ki nam „Zrnja“ ne vrnejo, smatramo za stalne naročnike in jim bomo odslej pošiljali naš vestnik redno. Naroča se pri upravi gledališča v Mariboru. Cena posamezni številki „Zrnja“ 3 krone,
